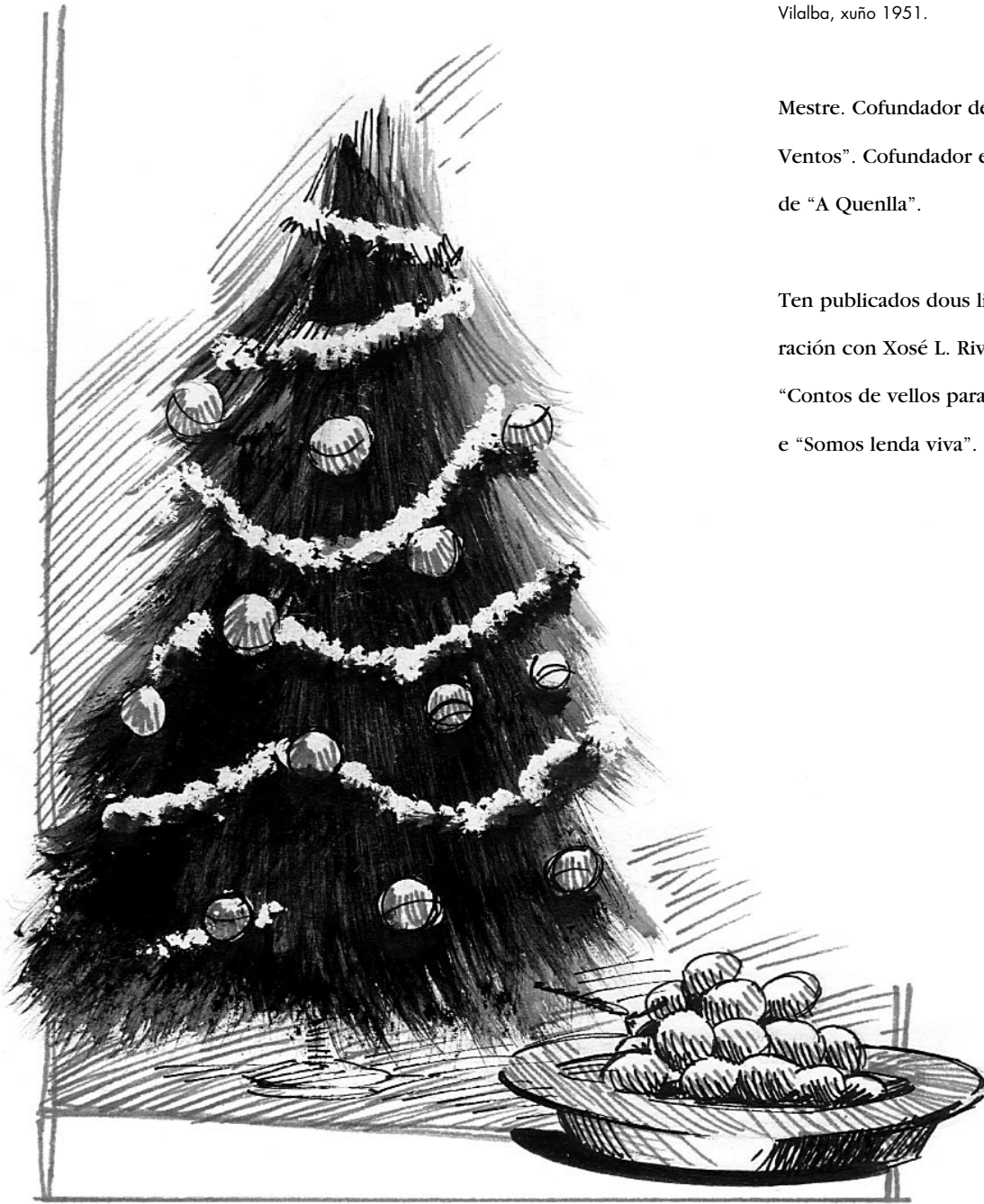

BALDOMERO IGLESIAS DOBARRIO "MERO"

Vilalba, xuño 1951.

Mestre. Cofundador de "Fuxan os Ventos". Cofundador e membro de "A Quenlla".

Ten publicados dous libros en colaboración con Xosé L. Rivas Cruz: "Contos de vellos para nenos" e "Somos lenda viva".

O tempo de Nadal tiña noutrora máis fondo que formas, en contra do que sucede hoxe que presenta modos e maneiras externas e aparentes.

MÚSICA POPULAR

Os Vilancicos

Texto:
Baldomero Iglesias Dobarrio "Mero"

Ilustracións:
Debuxos de **Santiago Gutiérrez Gómez**
Figuras de **A. Baltar**

Chegado o tempo de caducidade do ano, chega tamén o tempo singular de esperanza para que a luz volva. Agárdase un Sol cheo que faga duradeiros os días, máis cás noites, e que alonxe o escuro inverno e que faga renacer a Natureza e espertar do seu letargo a vida.

Chega así o ciclo de Nadal, unha superposición relixiosa por riba de ritos ancestrais e pagáns do solsticio de inverno que se perden na noite dos tempos, que mudaron as celebracións do fin do ano solar en celebración do Nacemento dun Deus-Neno, na humildade dun pesebre e entre pallas.

Coma calquera celebración dun tempo, O Nadal, ten un modo peculiar de se anunciar: a climatoloxía invernala coas xeadas ventoeiras, noites longas-días curtos, humidade no ambiente, neboeiros, a natureza espida, unha alimentación propia e característica, roupas abrigosas, descanso de certos labores e traballos, a procura de fontes de calor (físico e anímico) que propiciaran xuntanzas diante do fogar no arrendo de ulidos primixenios dun lume enfeitizador que levanta lapas e dispara muxicas no medio dun resplandor que ilumina na ausencia do astro. Proxéctanse sombras e siluetas familiares e séntense

os rumores das achas que se entregan a un lume novo e purificador, mentres estalan como facían hai xa centos e miles de anos. Xurden as palabras e algún canto ou música que aparece como reflexo identificador dunha simple expresión estética, ou unha danza ou calquera outra manifestación artística encadrada no seu tempo, no entorno preciso, e que a partir de entón vai seducir a todo un grupo e mesmo a exaltalo facéndose aparecer como intérprete de sentimentos.

*"Triste é a noite sen Lúa
negro é o día sen Sol
e a pena da miña alma*

se me falta o teu amor”.

Son voltas, son voltas, son voltas que o mundo dá son voltas, son voltas, da noite de Navidá.

Pero ó mesmo tempo por dentro de nós hai algo máis, e é notorio, que aparece unha mudanza que nos fai ver doutro xeito as cousas grandes e tamén aquelas que só aparentemente son máis pequenas. Prodúcese un achegamento ós demais, ós amigos e conveciños, á familia. Un sente máis fonda a importancia de estarmos xuntos, de nos sentir envoltos nos valores sociais do grupo que abren o corazón á tolerancia e a fondas refle-

los, ornamentos, consumo excesivo, desfiles, festas artificiais, etc. contradín e deforman o orixinal encanto da ancestral celebración, e son, por seren universalizantes, moito menos máxicas e admirables ó aportaren unha simboloxía carente de significado na nosa cultura). Foi un modo máis auténtico de vivir, acordos cun ciclo de *de-sol-ación*, e cunha harmonía, hoxe añorada, coa natureza . O certo é que se trocou a expresión xubilosa dun tempo concreto por outro rito máis de calquera tempo e que case non indica nada ó recibir o aporte foráneo.

Canta paxariño canta

xións, ó amor, á dozura, e mesmo a compartir de xeito máis altruísta e gratuíto que noutras datas do ano.

O tempo de Nadal tiña noutro máis fondo que formas (en contra do que sucede hoxe que presenta modos e maneiras externas e aparentes: comidas descomunais e extraordinarias, moita bebida, rega-

*cantarás na primavera
canta que me leva o aire
canta que o aire me leva.*

*Son voltas, son voltas, son voltas do meu dedal
son voltas, son voltas, das
noitiñas do NadaL*

Trocouse aquela alimentación propia dun tempo por comidas fastuosas, o achegamento físico a carón do lume nas lon-

gas noites da festa, dentro dun excesivo consumismo, ... e o que é peor, trocouse a tenrura convulsivo deste tempo de renovación e fondas reflexións por regalos de recíproca factura coa fachenda de sermos moito máis xenerosos e comprometermonos a, no ano vindeiro, ser mellores e corrixir erros, mentres facemos un brindis de bos desexos de costas ós demais ou como moito, dun amor fraterno que dure un par de días.

Tamén mudaron os modos expresivos. As danzas, músicas e cantares -hoxe case todos importados e que non amosan a identidade dunha comunidade de xentes, dun tempo, dunha paisaxe, dun pobo- semellan ser un recopilatorio dunha tribo que vive xa nunha reserva apartada do “homus dixitalis”. Amósase -pola contra- que a tele e os medios de masas son moito máis fortes e poderosos que aquelas vellas tradicións polas que nos reximos e gobernamos axeitadamente durante tantos séculos. E é que para moitos “esas caixas dos múltiples penares” son a ventá na que se pode observar a única e monolítica realidade. E tras dela corremos cegados pola virtualidade atrapallada duns decorados tristemente irrealis. Unha ir/realidade dirixida e controlada que así queren que vexamos. Anque iso supoña estar cavando a tumba dunha boa parte de coñecemento humano que se baseaba naquela aprendizaxe na

memoria do tempo, remontado xa ó antes do antes e que foi así, pasando de boca en boca e entre moitas xeracións, sendo útil ata os tempos que corren. ¡Eso ya no se lleva! é a única razón que se escoita.

Mentres vandalicamente se cortan árbores e acevos, chegan ofertas cheas de anuncios e teletendas que invitan a aumentar diferencias entre pobres e ricos. Chegan músicas alleas e alleantes con toda a parafernalia propia do “desmadre” colectivo. A ninguén lle acorde xa que o Nadal ou tempo solsticial do inverno é fin e comezo dun ciclo solar. E moito menos poidan lembrar que supón unha reforma ou muda periódica que vai cerrando fases da vida na espera do Sol invicto que vencerá de novo a escuridade: a luz deberá vencer ás tebras.

*Voltas e voltiñas, voltas,
voltiñas polo arredore
cantas máis voltiñas, voltas,
cantas máis voltas, millore!
Son voltas, son voltas, son
voltas que o mundo dá
son voltas, son voltas, da
noite de Navidá*

Pois ben, chegados a este punto no que os máis dos humanos estamos lonxe psicolóxica e fisicamente dos ciclos da natureza, cómpre lembrar que foi nese fondo orixinal e íntimo onde naceu o -hoxe-Nadal. Sendo en orixe unha festa agraria en absoluta simbiose coa Natureza e co

Cosmos que produce o achegamento ós demais, cando o foco solar está lonxe. Ese estar máis preto, ese compartir cos outros buscando outros tipos de calor, invita ó roce, provoca a mirada, a palabra, a relación, o trato e a caricia, o bico e a dozura (que teremos que recuperar un por un e unha a unha) e é aí onde tamén nace a necesidade de cantar con “palabriñas” de amor e de esperanza. Porque o cantar é iso, falar poñendo o corazón. Por iso agora máis que nunca e xa que logo é así que o cantar ten todo o seu sentido. Para arredar o mal e non perder a capacidade expresiva dos sentimentos. E aínda máis, se ese canto se comparte, ademais de arredar os males nunha danza de con-fabulación cos nosos e coa terra primitiva en comunal asociación, un séntese socialmente conxestionado na esencial transformación humana do marabilloso co sinxelo e entrañable. Nese acto social e sublime de compartir na sinxeleza, é onde aparecen os

vilancicos, no fondo limpo e puro máis que nas formas. E os vilancicos non queren ser máis que iso, poemiñas sinxe-

los musicalizados para compartir ou cantar a media voz. Composicións cheas de bos desexos e mornura, de esperanza posta nun novo abrir dun sol poderoso e invencible que arrinque tantas teimas e medos, hoxe asimilados e interrelacionados co nacemento de Cristo e co Nadal relixioso. Foi así que a relixión fixo esquecer antigos ritos, mitos e significados solsticiais do inverno (o apedreamento das árbores -rito no que as árbores reciben a bronca dos seus donos para que se

volvan vizosas despois de seren arengadas e apedreadas-, a renovación do lume -lume novo ou tizón purificador que espantará os males-, o Sol Neno, etc) reinterpretados en función do Neno Xesús (nacido nun esceario humilde e ffacilmente imaxina-

ble para as nosas poboacións rurais que o asumen e adaptan, mesmo axudados de músicos cultos -xeralmente o clero- ós antigos ritos). E por riba, coa revolución industrial no século XIX, estas datas sufriron outra metamorfose e deron como resultado unha

“nova” anovación: de festa comunal en liturxia relixiosa, e logo pasou a festa familiar que amosa formas externas que manda o gasto proporcional -anque sempre desproporcionado- ó poder adquisitivo. Benestar material e felicidade a módicos prezos. Pero que perdeu, loxicamente, a “súa maxia”. O feitizo do sinxelo e profundo. Porque se perderon as claves que interpretan os nosos comportamentos

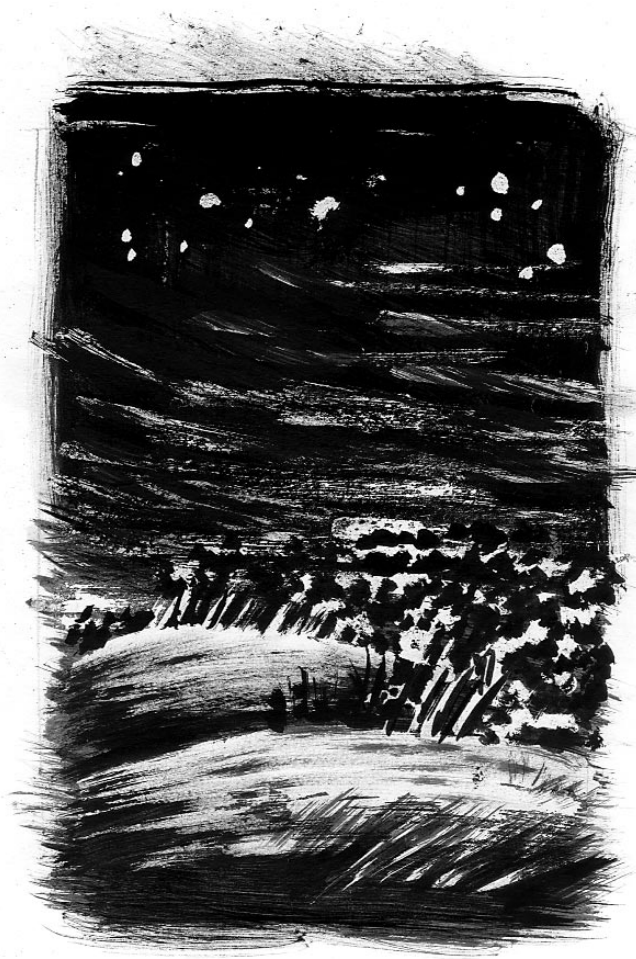
espontáneos e convértenos en contradictorias conductas que se volven rutineiras.

*Volta aquí, volta acolá
vai o río andando, andando,
quen queira chegar ben lonxe
¡cantas voltas ten que ir dando!*

Son voltas, son voltas, son

*voltas do meu dedal
son voltas, son voltas, das
noitiñas do Nadal.*

Así, por exemplo, o acto de comer unha ducia de uvas o día 31 de decembro ó son das badaladas horarias, é un costume moi recente nacido no primeiro tercio do século XIX. Este acto silenciou outros -sinxelos e fondos- como o vello costume, máis noso, que non deixa de ser curioso para as prediccións climatolóxicas do ano que viña. Consistía en que o máis ancián da familia -representante da sabiduría no tempo- protagonizaba unha adiviñación para os doce meses vindeiros. E así, pola noitiña e despois da cea, en presenza de familia e veciños -cun vínculo litúrxico- collía a pa do forno e enriba dela ía poñendo pedras de sal en número de doce e que numeraba correlativamente. Explicábaselles -sobre todo ós máis novos- aquel rito para que estimasen a importancia das chuvias, das secas, etc das que, en definitiva, dependía a súa economía e existencia. Deixábase pasar a noite. A pa quedaba en posición horizontal a carón do forno e pola mañá despois de durmiren e xa coa luz do día ían, de novo, todos a veren o que aquela cerimonia anunciaba para o ano principiado. Era o vello ou vella quen lía nas pedras de sal a climatoloxía do ano novo. E tiña a prudencia de non afirmar con rotundidade nin sacar outras conclusións que non viñeran a conto, pro-

O nadal ten un modo peculiar de se anunciar: a climatoloxía invernal coas xeadas, ventoeiras, noites longas, días curtos, humidades no ambiente, neboeiros, a natureza espida...

movendo outras obsevacións das témporas, da colocación das estrelas no ceo, dos ventos, do comportamento dos animais, das prantas, das fontes e das augas. Se por exemplo a terceira pedra, e numerada co número tres, estaba medio desfeita pola humidade ambiente da noite, anunciaba -anque non garantía- un mes de marzo algo chuvioso. Se a pedra 9 estaba movida de sitio anunciaba fortes ventos nas canículas de setembro. Se a pedra número 10 estaba desfeita e diluída de todo, quería dicir que en outubro chovería a chuzos. As pedras que seguían enteiras, indicaban bo tempo ou alomenos estabilidade ou sintonía coa estación á que pertencían.

En así sucesivamente, segundo o estado das pedras de sal colocadas na noite anterior na pa do forno, unha persoa de idade e con capacidade e argumentos dados pola experiencia, interpretaba para os presentes as cautelas e coitados que habería que ter en

conta para o ano novo. Era a contemplación dun futuro desde a clara lonxanía duns signos, certamente. Pero que

tiña o seu por que, o seu para que e o seu para quen. Era un rito máis, con toda a súa simplicidade e carga premonitória, sen máis pretensión.

Por fortuna, na memoria das nosas xentes quedan máis ritos fascinantes, e quedan

tamén vilancicos e panxoliñas que -en moitos casos- pola súa sinxeleza e sensibilidade semellan cantos de berce descritivos que amosan e satisfacen esa tenrura entrañable do cantar docemente, na procura do sono reparador que prepara para un novo día. Algúns destes cantos de arrolar ou falar baixiño mestúranse con cantos de ofrenda.

E Rorró

Amodiño

E ro ro ro ro meu ne e no E ro
ro ro ro o meu a mor. Eu son
un po bre ga le go ve ño do sul da te rri ña i-ó Ne
no Xe sús lle tra io len zo pra-un ha ca mi si ña.

Tamén hai os vilancicos de chamada, moito menos tenros porque normalmente son máis vivos e participativos e

que realmente chaman á xuntanza da celebración convocando a todos cantos queiran. Cada quen axuda co que

pode, coa voz, con instrumentos de percusión caseiros:

Alegría, meus amigos

LEDO

A le gri a meus a mi gos mais a le gri a-e pra
cer a le cer con tan que na ceu un ne no ga rri
do-e de gran xa cer con tan cer.

Tamén os hai narrativos, nos que normalmente alguén conta o relato cantando e os

demais contestan -se é o caso- cun estribillo ou retrouso secuenciado que permita

descansar ó narrador ou senón axudan a cantar acompañando ó mesmo.

No pendello

LEDO

No pen de llo que-hai xun to-o ca mi ño ho xe-as
do ce da noi te na ceu un me ni ño pe que ni ño que pa
re ce do ce o ca eu. Un me ni ño pe que ni ño que pa
re ce do ce o ca eu. En tre-o

Nos cantos do Nadal tamén aparecen outras pezas de despedida e saúdo ó novo ano. Son cantos menos definidos no propio tempo. Algúns poderían ser de calquera festa do ano tanto en letras como en modo interpretativo. Non son vilancicos propios pero teñen a súa certa orixinalidade porque son soporte para a danza e a festa, aproveitando, como xa dixemos, ruadas e foliadas de calquera outro momento.

Supoño que estes cantos serven de mostra da enorme riqueza da Nosa Cultura de Tradición Oral na que sobrevive apegada a un rito unha linguaxe común de alegato e profecía na que aínda os oíntes poden revirarse protagonistas e exercer a súa condi-

ción libre e liberadora.

Hai vintecinco anos da morte-asasinato de Víctor Jara. Era el quen tamén dicía aquilo de que “... si cala o cantor, cala a vida”.

Cada vez avanza máis a soeda-de e o silencio, o frío sen caricias e a mudez. Eso si, ...aló ó fondo do horizonte, ó lonxe-

lonxe, séntese unha melodía engaiolante que nos arrastra totalmente seducidos e aprexados, sen vontade, como o canto da serea, mentres quedamos calados. Confiemos que só sexan *voltas das noitiñas de Nadal*, que por certo, é un vilancico tradicional que recollín a un gran e querido informante de Olas (Mesía, A Coruña) xa hai ben tempo.

Son voltas de Navidá

Musical score for "Son voltas de Navidá" in 3/4 time. The lyrics are:

Vol tas e vol ti ñas vol ta as vol ti ñas po
 lo-a rre do o o re... Son vol ta as son
 vol ta as son vol tas que-o mun do da Son
 vol ta as son vol ta as da noi te de Na vi
 da